

Svar til Erland Porsmose

AF

MORTEN FINK-JENSEN

I en replik til min debatanmeldelse af en række reformationshistoriske bøger i *Historisk Tidsskrift* 120:2 (2020) har Erland Porsmose (herafter EP) anholdt en række af mine betragtninger over hans bog *Konge af Luthers nåde*. Jeg vil i det følgende så kort som muligt forholde mig til sagens kerne.

I bogen advokerer EP for den teori, at Frederik 1. og rigsrådet i 1525 gjorde Nyborg til Danmarks hovedstad. Da Frederik 1. ikke viste stor interesse for Nyborg, og hans ældste søn Christian var placeret som hertug i Haderslev, samler EP's interesse sig om den yngre søn Hans. Han fik under sin opdragelse i Danmark anvist ophold på Nyborg Slot, og EP mener, at Hans hurtigt blev udpeget til konge (mens Christian blev helt udelukket). Valget af Hans blev ifølge EP bekræftet på herredagen i København i 1533, hvorfor han bør kaldes for Hans 2. Også i perioden efter 1536 med Christian 3. på tronen var Nyborg „reformationstidens hovedstad“ (replikken s. 234). Jeg reagerede mod denne dristige tolkning, fordi den står i stærk kontrast til veletableret forskning om kongevalget, herredagen i 1533 og reformationens gennemførelse. Og jeg undrede mig ikke mindst over, at EP ikke forholder sig til denne forskning og friserer udvalgte kilder og historiske fremstillinger, så de ikke stritter imod hans tese. Jeg påpegede desuden, at den ensidige fokusering på Nyborg førte til skævheder i fremstillingen.

På trods af omfanget af EP's replik er han bemærkelsesværdigt tavs om den kritik af hans tolkning af kongevalgets og herredagens historie, som jeg i anmeldelsen kort opsummerede med henvisninger til A. Heises artikel om herredagen i 1533 i *Historisk Tidsskrift* 1872-1873. Mange senere historikere har beskæftiget sig indgående med emnet, herunder P.G. Lindhardt, E. Ladewig Petersen, Kai Hørby og Mikael Venge. På grundlag af et efter omstændighederne velbevaret kilde-materiale og trods visse divergenser i tolkningen er disse historikere uden undtagelse nået til konklusioner, der er modsat EP's. Nemlig at kongevalget *ikke* var afgjort før 1533, at der *ikke* blev foretaget noget kongevalg i 1533, og at den velkendte konsekvens af ikke-valget blev Grevens Fejde.¹ Det havde været passende, hvis EP i sin bog hav-

¹ P.G. Lindhardt: „Reformationstiden 1516-1536“, i *Den danske kirkes historie*, III, Kbh. 1965, s. 105-433 (især s. 391-408); E. Ladewig Petersen: „Omkring

de taget diskussionen med dette vægtige historiografiske bagkatalog, som jeg kun betragter mig som budbringer for i min anmeldelse. Det er selvfølgelig ikke givet, at traditionen har ret, men hvis man mener, den har uret, må man argumentere imod den og ikke blot ignorere den og tale udenom.

Jeg noterer, at EP i sin replik ikke længere skriver Hans 2., men blot fremsætter det som sin personlige kontrafaktiske hypotese, at Hans ville være blevet konge under dette navn, hvis historien havde udviklet sig anderledes (replikken s. 232). Det opfatter jeg positivt. Ikke desto mindre fortsætter EP med at hævde sit særstandpunkt ved hjælp af eksempler, som meget godt illustrerer, hvad jeg er kritisk over for i hans bog. Det drejer sig om noget så basalt som evnen til at læse og gengive tekst korrekt. EP skriver f.eks. (replikken s. 227) med henvisning til Allens *De tre nordiske Rigers Historie*, V, s. 262, at der „aldrig [var] tale om, at den ældste søn, hertug Christian, skulle være kandidat til den danske trone“. Slår man op på bemeldte side hos Allen, kan man læse, at rigsrådsflertallet ganske rigtigt foretrak den lille Hans, „men den voxne Søn Christian var dog ingenlunde udelukket“. Allen skriver altså noget andet, end EP gerne vil have ham til, men så får han lige en tur med kammen, så det hele kommer til at stemme. Man kommer også dårligt uden om, at Christian lurede i kulissen, og at Frederik 1. arbejdede for ham som sin efterfølger. Selv da Frederik var død, kunne man ikke uden videre vælge Hans. Som påpeget af P.G. Lindhardt var en væsentlig grund til, at rigsrådet på herredagen i 1533 afstod fra at vælge den umyndige Hans, at man ville få Christian med i købet som formynder.² Situationen ændrede sig dog hurtigt, og Christian var ikke sen til at slå til, da kronen blev tilbudt ham af den jyske adel på mødet i Ry i juli 1534.

Et lignende eksempel er EP's tolkning af Poul Helgesens *En kristen fyrstes undervisning og lære*, der blev trykt i 1534. EP fremstiller det, som om bogen blev udgivet i anledning af valget af Hans, og han mener, at „afslutningen er tydeligvis skrevet til barnekongen“ med sit ønske om, at Kristus „har givet dig riget uden blods udgydelse, så bevare dig det også ublodigt“ (replikken s. 228). De citerede ord er imidlertid slet ikke skrevet af Helgesen, men af Erasmus af Rotterdam, som i 1516 forfattede bogen med henblik på Carlos 1. af Spanien, senere kendt som kejser Karl 5. Poul Helgesen oversatte den til dansk senest i ja-

herredagsmødet i København 1533. Studier over mål og midler i det danske rådsaristokratis politiske holdning“, *Kirkehistoriske samlinger*, 1972, s. 24-57; Kai Hørby: *Reformationen i Danmark*, Kbh. 1972 (især s. 19-30); Mikael Venge: „Tiden fra 1523 til 1559“, i *Danmarks historie*, II (1), Kbh. 1980, s. 271-356 (især s. 301-317).

² P.G. Lindhardt, anf. arb., s. 392.

nuar 1522 med Christian 2. i tankerne. Da Helgesen fik en revideret oversættelse trykt i Roskilde den 12. august 1534, var situationen en anden, men der står ikke et kvæk om hertug Hans i bogen. Den er ifølge fortalen udsendt efter aftale med Joachim Rønnow, og den er dedikeret til rigsrådet og Danmarks riges indbyggere med betoning af, at Danmark altid har været og er et frit kårerige. Der er således, som påpeget af Kai Hørby, en klar kontinuitet mellem herredagen i 1533, hvor det blev betonet, at det stod rigsrådet frit for, både hvem af Frederik 1.s sønner det ville vælge og hvornår, og Helgesens fortale, der på tilsvarende vis fremhæver rigsrådets ret til at vælge „den herre og konge, som nu her efter komme skal“.³ Det er, konkluderer Hørby, klart, at Helgesen med „fortalen ønsker at referere til den uafgjorte situation omkring det danske kongevalg“.⁴

Man kan således ikke, som EP vil, uden videre udlægge bogen som et bevis for valget af Hans. I de dage, hvor den blev trykt i Roskilde, var Christian valgt til konge i Jylland og på Fyn, mens grev Christoffer af Oldenburg var hyldet på Christian 2.s vegne på Sjælland og i Skåne. I Roskilde havde hyldningen af greven afstedkommet plyndring af domkirken og bispegården, og Rønnow måtte flygte ud af byen. En af flere mulige forklaringer på bogens udgivelse er derfor, at den var et forsvar for rigsrådets ret til at vælge kongen og et indlæg mod tronprætendenter (og deres støtter), der mente at de med vold, trusler og tilsidesættelse af loven kunne sætte sig på magten. Bogen skal ifølge fortalen vise forskellen på konger og tyranner.⁵ Man kan godt hævde, at Helgesen og Rønnow egentlig ønskede at vælge Hans i stedet for at blive pånødet den ene eller den anden Christian, og at bogen også rummer dette perspektiv. Det havde dog været velkomment, hvis EP havde taget den diskussion op i anerkendelse af, at kilder kan være tvetydige og rumme flere lag. I stedet præsenterer han en ensidig, friseret læsning, som om den var en uimodsigelig sandhed.

Personligt er jeg ligeglad med, om der har været en eller to Hanser på tronen, og jeg under meget gerne Nyborg en plads i solen, men jeg er ikke meget for EP's tanke om Nyborg som „reformationstidens hovedstad“. Påstanden bygger bl.a. på det (temmelig tilfældige) forhold, at Christian 3. under sit ophold på Nyborg i 1535 gav tilladelse til, at tretten gårdmænd på Drejø måtte kalde deres egen præst. Det udlægges som noget af en verdenshistorisk begivenhed og i dansk sammenhæng som reformationens dåbsattest. Jeg påpegede i min anmeldelse

³ Marius Kristensen (red.): *Skrifter af Paulus Helie*, V, Kbh. 1935, s. 98.

⁴ Kai Hørby: „Skibbykrønikens politiske tendens“, i *Festskrift til Poul Bagge*, Kbh. 1972, s. 109-128, her s. 115.

⁵ Marius Kristensen, anf. arb, s. 100.

se, at der længe før, f.eks. i Viborg, var dannet evangeliske menigheder med luthersk gudstjeneste, men EP mener, at jeg har misforstået pointen, nemlig at Drejøsognets oprettelse „uden om det gejstlige hierarki“ viser, at en „luthersk-evangelisk statskirke“ blev født i 1535 (replikken s. 234). Pointen tror jeg nok at have forstået, jeg mener blot, at den er ahistorisk, ligesom det er en anakronisme at tale om en sådan statskirke før 1536/37. Men hvis ikke menighederne og den lutherske gudstjeneste i Viborg er nok for EP, så lad mig lægge sogne og kirker på bordet også.

I Viborg var der i middelalderen tolv sogne. De blev i 1529 alle nedlagt og sognekirkerne nedrevet. Der blev derpå dannet to helt nye sogne med henholdsvis Gråbrødrekirken (Nørre Sogn) og Sortebrødrekirken (Søndre Sogn), der ikke før havde været sognekirker, som nye, lutherske sognekirker. Domkirken lå alene tilbage, som Severinsen skriver: „sogneløs midt i Byen som en Verden for sig“.⁶ Denne konfessionelle og topografiske omkalfatring af den gamle bispeby blev gennemført på den verdslige øvrigheds initiativ med Frederik 1. i spidsen og helt uden om det gejstlige hierarki. Efter min mening er det ikke rimeligt at udråde dannelsen af et sogn på Drejøsogn som den lutherske statskirkes fødsel, når man ser, hvad der var gået forud i Viborg. Hvis Drejøsogn er udtryk for en statskirke, så fandtes den allerede under Frederik 1.

Det er klart, at der på Nyborg som fremtrædende kongeligt residensslot er blevet tænkt tanker, holdt møder og truffet beslutninger af kirkepolitisk betydning efter 1536. Men derudover er det svært at se, hvad titlen som reformationshovedstad egentlig kan hænges op på – andet end måske et lokalhistorisk ønske om at positionere slottet tydeligere på museumslandkortet sammen med lidt østfynsk drilleri over for rigets stiftshovedstæder med deres domkapitler og bisperesidenser, samt København, der med universitetet, Sjællands biskop, Vor Frue Kirke og kancelliet som forbindelsesled mellem kirke, konge og rigsråd, i praksis udgjorde motoren for reformationens fremdrift efter 1536.

⁶ P. Severinsen: *Viborg Domkirke med Stad og Stift i 800 Aar*, Kbh. 1932, s. 357.